

PR No. 3-88

**DE INKOMENSONTWIKKELING IN DE
AGRARISCHE SECTOR IN 1988**

Februari 1989

**Landbouw-Economisch Instituut
Afdeling Algemeen Economisch Onderzoek
en Statistiek**

REFERAAT

DE INKOMENSONTWIKKELING IN DE AGRARISCHE SECTOR IN 1988

Bruchem, C. van (red.)

Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut, 1989

Periodieke Rapportage 3-88

ISSN 0921-4119

27 p., tab.

In deze publikatie wordt een overzicht gegeven van de geraamde ontwikkeling van de produktie en de toegevoegde waarde van de gehele agrarische sector in 1988. Voorts wordt nader ingegaan op verloop van produktie en prijzen in de verschillende sectoren alsmede op de rentabiliteits- en inkomensontwikkeling van de belangrijkste bedrijfstypen. Daarbij hebben de gegevens van de (glas)tuinbouw betrekking op 1988, terwijl voor landbouwbedrijven prognoses voor 1988/89 zijn opgenomen.

Landbouw/Bedrijfsuitkomsten/Inkomens/Produktie/Nederland

Overname van de inhoud toegestaan, mits met duidelijke bronvermelding.

Inhoud

	Blz.
WOORD VOORAF	5
1. KARAKTER EN OPZET VAN DE PUBLIKATIE	7
2. PRODUKTIE EN INKOMEN VAN DE TOTALE LAND- EN TUINBOUW	8
2.1 Produktie	9
2.2 Produktiemiddelen	10
2.3 Toegevoegde waarde en resterend inkomen	12
3. ONTWIKKELINGEN PER SECTOR EN PER BEDRIJFSTYPE	14
3.1 Inleiding	14
3.2 Akkerbouw	15
3.3 Melkveehouderij	16
3.4 Intensieve veehouderij	17
3.5 Glastuinbouw	18
3.6 Overige tuinbouw	21
BIJLAGE Samenhang en verschillen van de diverse kenge- tallen	24

Woord vooraf

Reeds vele jaren stelt het LEI in november prognoses op van de bedrijfsuitkomsten van akkerbouw- en veehouderijbedrijven voor het lopende boekjaar. Daarnaast worden ongeveer tegelijkertijd ramingen gemaakt van de resultaten van glastuinbouw- en van champignonbedrijven in het dan bijna afgelopen kalenderjaar. Tenslotte wordt door het LEI - in samenwerking met de Directie Algemene Zaken van het Ministerie van Landbouw en Visserij, het Centraal Bureau voor de Statistiek en het Centraal Planbureau - jaarlijks een raming opgesteld van de toegevoegde waarde van de agrarische sector, eveneens betrekking hebbend op het kalenderjaar.

In deze publikatie wordt een samenvattend overzicht gegeven van de belangrijkste resultaten van de genoemde ramingen en prognoses. Deze uitkomsten worden daarbij ook gezien in het licht van de ontwikkelingen van de afgelopen jaren.

De directeur,

J. de Veer

Den Haag, februari 1989

1. Karakter en opzet van de publikatie

De bedoeling van deze publikatie is om een beeld te schetsen van de actuele inkomens- en rentabiliteitsontwikkeling in de land- en tuinbouw. Daartoe geeft hoofdstuk 2 een overzicht van de belangrijkste uitkomsten van de raming van het inkomen van de totale agrarische sector in 1988. Daarbij worden deze uitkomsten geplaatst in het licht van de ontwikkeling van de afgelopen jaren. In hoofdstuk 3 wordt een beeld geschetst van de situatie van de diverse sectoren of bedrijfstypen.

De inhoud van deze publikatie berust op een drietal pijlers, te weten:

- De raming van de produktiewaarde en de toegevoegde waarde van de totale land- en tuinbouw in 1988, die wordt gemaakt ten behoeve van het Bureau voor de Statistiek van de EG. Deze raming wordt opgesteld overeenkomstig het systeem van de op EG-niveau geharmoniseerde landbouwrekeningen, welke deel uitmaken van de Nationale Rekeningen zoals deze hier te lande worden opgesteld door het Centraal Bureau voor de Statistiek.
- De raming van de bedrijfsuitkomsten van de glastuinbouw- en champignonbedrijven in 1988, welke qua systeem aansluit bij de rapportage over de LEI-boekhoudbedrijven. Aan deze raming is ook een afzonderlijke publikatie gewijd 1).
- De LEI-prognose van de bedrijfsuitkomsten op akkerbouw- en veehouderijbedrijven in 1988/89, waarvan eveneens een afzonderlijke publikatie beschikbaar is 2).

Vooraf tussen de eerstgenoemde raming en de beide andere berekeningen bestaan vrij belangrijke methodologische verschillen. In de Bijlage worden deze verschillen, alsmede de berekeningswijze van de in deze publikatie opgenomen kengetallen, nader uiteengezet. De totale informatie uit het genoemde drietal onderzoeken levert een vrij goed - zij het globaal - beeld op van de actuele inkomens- en rentabiliteitsontwikkeling van de agrarische sector in zijn geheel en van de belangrijkste sectoren daarin.

-
- 1) Boers, A.; Raming van de bedrijfsuitkomsten in 1988 van de glastuinbouw- en champignonbedrijven. Periodieke Rapportage 24-88.
  - 2) Dröge, H. en K.J. Poppe; Prognoses van de bedrijfsuitkomsten op akkerbouw- en veehouderijbedrijven in 1988/89. Periodieke Rapportage 14-88/89.

2. Productie en inkomen van de totale land- en tuinbouw

2.1 Productie

In 1988 is, evenals in 1987, het produktievoluma van de totale Nederlandse land- en tuinbouw volgens voorlopige gegevens een fractie gedaald (tabel 2.1). In 1986 was er nog sprake van een vrij sterke groei van bijna 5%. In het afgelopen jaar gaf van de vier hoofdsectoren alleen de tuinbouw een groei van het produktievoluma te zien, en wel met 2 à 3% procent. Voor deze sector is dat het min of meer gebruikelijke percentage. In de akkerbouw werd het effect van een beperkte areaalstoename (bijna 5000 hectare of 0,8%) overtroffen door dat van de in doorsnee kleinere hectare-opbrengsten. Door de aanscherping van de melkquotering is het produktievoluma in de rundveehouderij verder teruggelopen. Onder invloed van mestwetgeving en slechte bedrijfsuitkomsten is ook het produktievoluma van de intensieve veehouderij iets afgenomen.

Tegenover de al vermelde beperkte toename van het areaal akkerbouwprodukten (exclusief groenvoedergewassen) stond een verdere daling van de oppervlakte grasland en groenvoedergewassen, en wel met 1% (ruim 12500 hectare). Vooral de oppervlakte tuinbouwgewassen in de open grond nam relatief sterk toe, namelijk met bijna 4,5% (bijna 4000 hectare). Het totale geregistreerde areaal cultuurgrond (inclusief braakland) verminderde met ruim 2500 hectare (0,1%).

Binnen de akkerbouw nam het produktievoluma van de granen vrij sterk toe, geheel als gevolg van de toename van het areaal met bijna 12%. Bij aardappelen ging een enkele procenten kleinere oppervlakte gepaard met een dito daling van de gemiddelde hectare-opbrengsten. De beperkte daling van de suikerproductie (tabel 2.1) was het resultaat van iets hogere hectare-opbrengsten en een wat hoger suikergehalte enerzijds en een enigszins kleiner areaal anderzijds. Bij de kleinere akkerbouwgewassen ging grosso modo een forse inkrimping van het areaal (zie ook par. 3.2) gepaard met in het algemeen hogere hectare-opbrengsten.

Binnen de tuinbouwsector deed zich een noemenswaardige produktiegroei voor bij bloemen en planten (ruim 5%) en boomkwekerijprodukten (eveneens zo'n 5%). Daarnaast is het produktievoluma van glasgroenten, alsmede van champignons iets toegenomen, terwijl zich in de overige takken van tuinbouw een stagnatie of een lichte daling voordeed (tabel 2.1).

De melkproductie was, rekening houdend met een iets lager vetgehalte, in 1988 ruim 3% kleiner dan een jaar eerder. De daling van de melkproductie ging gepaard met een kleine groei van de productie van runderen (slachtingen en mutatie veestapel). Van de andere produktierichtingen in de dierlijke sector gaf alleen

Tabel 2.1 Bruto-productiewaarde land- en tuinbouw

Productgroep	Waarde in mln. gld.			Index 1988 in % ten opzichte van 1987		
	1986 (v)	1987 (v)	1988 (r)	hoeveelheid (r)	prijs (r)	waarde (r)
Akkerbouw, totaal	2949	2704	2758	96,0	106,2	102,0
w.o.: granen 1)	524	428	452	110,6	95,6	105,8
aardappelen	1066	1029	1053	89,0	115,0	102,3
suikerbieten	863	706	740	99,0	106,0	104,9
uien	122	133	138	101,0	103,0	104,0
Tuinbouw, totaal	9241	9977	10205	103,0	99,3	102,3
w.o.: verse groenten 2)	2978	3414	3310	101,0	96,0	97,0
vers fruit	458	461	497	95,0	113,5	107,8
bloemen en planten	3981	4261	4585	105,5	102,0	107,6
bloembollen	815	812	787	99,0	98,0	97,0
boomkwekerijgewassen	591	613	624	105,0	97,0	101,9
Rundveehouderij, totaal 3)	11318	10338	10705	97,4	106,3	103,6
w.o.: rundves (exclusief kalveren)	1011	1350	1452	102,0	105,5	107,6
melk 1)	9205	8492	8727	96,5	106,5	102,8
Intensieve veehouderij, totaal	10593	9571	8933	98,5	94,7	93,3
w.o.: kalveren	1908	1758	1669	94,0	101,0	94,9
varkens	6149	5237	4898	99,5	94,0	93,5
pluimvee	1314	1305	1245	100,5	95,0	95,5
eieren	1222	1271	1119	99,0	89,0	88,1
Totaal-generaal	34101	32590	32602	99,3	100,7	100,0

Bron: 1986 en 1987: CBS; 1988: raming LEI

- 1) Zonder rekening te houden met medeverantwoordelijkheidsheffing(en), superheffing en vergoeding geschorste quota.
- 2) Inclusief champignons.
- 3) Inclusief schapen- en geitenhouderij etc.

de pluimveemesterij een kleine uitbreiding te zien. De varkenshouderij maakte pas op de plaats en in de kalvermesterij en de pluimveesector liep de produktie terug.

De prijsontwikkeling vertoonde het gebruikelijke uiteenlopende beeld. In de akkerbouw deed zich, behalve voor granen, een prijsherstel voor. In de tuinbouw was sprake van hogere prijzen voor fruit alsmede voor bloemen en planten. Bij de laatste moet worden aangetekend dat alleen de snijbloemen duurder werden; de prijzen van potplanten bleven ongeveer gelijk. De prijzen van bloembollen, van (glas)groenten en boomkwekerijprodukten gingen volgens de raming omlaag. Per saldo was het gemiddelde prijspeil in de tuinbouw in 1988 nauwelijks lager dan dat van 1987.

Voor de prijzen van de meeste dierlijke produkten begon zich in de loop van 1988 een herstel af te tekenen. De grootste stijging onderging de melkprijs; als logisch gevolg van de drastische produktievermindering (tabel 2.1). Daarnaast gaven de prijzen van runderen en vette kalveren een herstel te zien. De prijzen van varkens, slachtpluimvee en eieren kwamen gemiddeld over het jaar lager uit dan in 1987. Vooral doordat melk in het geheel van de dierlijke produktie een belangrijke plaats inneemt, zijn de prijzen in deze sector in doorsnee iets omhoog gegaan.

Het resultaat van een en ander was dat de gemiddelde opbrengstprijs van alle land- en tuinbouwprodukten in 1988 weer iets omhoog ging. In de voorafgaande drie jaar had zich een voortdurende daling voorgedaan. Dat was ook het geval met de totale produktiewaarde, die van 1984 tot 1987 met 6% is gedaald, maar in 1988 stabiel bleef (tabel 2.1). De stijging van de produktiewaarde in de akkerbouw bleef beperkt tot een paar procent, waardoor het bedrag duidelijk achter bleef bij het niveau van 1982-1984, toen gemiddeld voor een bedrag van ongeveer 3,3 miljard gulden werd geproduceerd. Volgens de raming heeft de waarde van de tuinbouwproduktie, die sinds 1984 met bijna 20% is toegenomen, voor het eerst de grens van 10 miljard gulden overschreden. De produktiewaarde van de intensieve veehouderij bleef daar, met opnieuw een daling van 6 à 7%, duidelijk onder. De produktiewaarde van de rundveehouderij gaf een duidelijke stijging te zien, maar lag toch nog beneden het niveau van 1986 en de drie daaraan voorafgaande jaren.

2.2 Produktiemiddelen

Doorslaggevend voor de ontwikkeling van de waarde van de door de agrarische sector aangekochte goederen en diensten (produktiemiddelen) is de gang van zaken bij het veevoeder, dat bijna 60% van deze post omvat. Voor 1988 is een lichte daling van het veevoederverbruik geraamd. Dit was het resultaat van een substantiële vermindering van het verbruik van rundveevoeder, een stabilisatie bij varkensvoeder en een beperkte toename bij pluim-

Tabel 2.2 Raming toegevoegde waarde land- en tuinbouw 1988
(mln. gld.)

	Waarde in mln.gld.			Index 1988 in % t.o.v. 1987		
	1986 (v)	1987 (v)	1988 (r)	hoev. (r)	prijs (r)	waarde (r)
Totale bruto-productie	34101	32590	32602	99,3	100,7	100,0
Aangekochte goederen en diensten	16547	16048	15991	98,1	101,6	99,6
w.o.: veevoeder	9842	9471	9467	98,0	102,0	100,0
energie	1409	1270	1278	95,0	106,0	100,7
kunstmest	1039	915	843	95,0	97,0	92,2
Bruto-toegevoegde waarde	17554	16542	16610			100,4
Af: saldo subsidies en indirecte belastingen	357	371	400			108,0
saldo heffingen en premies	345	289	150			48,0
afschrijvingen	2450	2510	2585			103,0
Netto-toegevoegde waarde	14402	13372	13475			100,8

Bron: 1986 en 1987 CBS; 1988 LEI-berekeningen.

- 1) Medeverantwoordelijkheids- en superheffing op melk en medeverantwoordelijkheidsheffingen op graan enerzijds en vergoeding geschorste melkquota anderzijds.

veevoeder. Onder invloed van de droogte in de VS en de daaruit voortvloeiende hogere wereldmarktnoteringen voor grondstoffen ging de krachtvoederprijs, voor het eerst sinds 1984, met enkele procenten omhoog (tabel 2.2). Ook energie (grotendeels aardgas) die in 1986 en 1987 sterk in prijs was gedaald, is in 1988 weer wat duurder geworden. Daar stond tegenover dat er dankzij de zachte winter nogal wat minder aardgas werd verbruikt, zodat de totale energierekening nauwelijks veranderde.

De prijzen van de overige produktiemiddelen gaven slechts beperkte wijzigingen te zien. Voor het volume ervan geldt hetzelfde, met uitzondering van kunstmest, waarvan de aangekochte hoeveelheid met een procent of vijf verminderde.

Een en ander leidde ertoe dat het totale volume van de aangekochte produktiemiddelen iets omlaag ging (tabel 2.2). De ge-

middelste prijs ervan is met naar schatting zo'n 1,5% gestegen. Per saldo hebben de gezamenlijke boeren en tuinders in 1988 ongeveer evenveel uitgegeven voor aangekochte produktiemiddelen dan in 1987 en aanzienlijk minder dan in de jaren 1984, 1985 en 1986.

2.3 Toegevoegde waarde en resterend inkomen

Uit het voorgaande valt af te leiden dat de prijzen van de aangekochte produktiemiddelen in 1988 iets meer zijn gestegen dan de opbrengstprijzen van de land- en tuinbouwprodukten. Aan de andere kant is het volume van de opbrengsten nauwelijks minder gedaald dan dat van de produktiemiddelen. Dit laatste wijst er op dat de produktiviteitsverbetering beperkt is gebleven. Het resultaat van een en ander was dat volgens deze raming de bruto-toegevoegde waarde van de land- en tuinbouw in 1988 vrijwel gelijk is gebleven aan die van 1987. De raming die een jaar geleden werd opgesteld voor 1987 kwam overigens ook uit op een stabilisatie ten opzichte van 1986, maar de voorlopige cijfers van het CBS wijzen op een duidelijke vermindering (tabel 2.2).

Verondersteld is dat in 1988 de kostprijsverhogende belastingen (inclusief mestheffingen etc.) iets zijn gestegen en dat de subsidies (onder meer rentesubsidie) ongeveer gelijk zijn gebleven. Het (negatieve) saldo van heffingen en premies gaat fors omlaag; enerzijds doordat er kleinere bedragen aan superheffing en mede-verantwoordelijkheidsheffing op melk werden betaald, anderzijds door de in 1988 uitbetaalde vergoeding voor geschorste melkquota. Voor de afschrijvingen is een stijging van 3% aangehouden, die vooral samenhang met hogere prijzen van duurzame produktiemiddelen.

Na aftrek van al deze bedragen resteert de netto-toegevoegde waarde, die in 1988 iets hoger lijkt te zijn uitgekomen dan in 1987. De inflatie in 1988 wordt op ongeveer één procent geschat. Voor het totale arbeidsvolume in de land- en tuinbouw is op basis van meetingsgegevens een vermindering met 1 à 1,5% geraamd. Een en ander komt dus neer op een vrijwel gelijkblijven van de reële netto-toegevoegde waarde per arbeidskracht; dus nauwelijks enig herstel na de vrij forse daling in 1987 (tabel 2.3).

De agrarische ondernemers moeten uit de netto-toegevoegde waarde een aantal bedrijfsuitgaven betalen, namelijk loon, loonwerk, rente en (netto-)pacht: de zogenaamde betaalde factorkosten. Het resterend inkomen dat dan overblijft, komt min of meer overeen met "het gezinsinkomen uit bedrijf" uit het begrippenarsenaal van het LEI (zie bijlage).

In 1988 was het aan rente betaalde bedrag (ruim twee miljard gulden) een fractie lager dan in 1988, maar zijn de betaalde loonkosten en de netto-pacht volgens de raming iets gestegen. Bij de betaalde rente werd het effect van de iets lagere rentetarie-

Tabel 2.3 *Ontwikkeling netto-toegevoegde waarde en resterend inkomen*

	1982	1983	1984	1985	1986 (v)	1987 (v)	1988 (r)
----- In miljoenen gulden -----							
Netto-toegevoegde waarde (bron: CBS)	13090	13200	14070	13515	14400	13370	13470
Betaalde factor-kosten 1) 2)	4370	4215	4245	4365	4485	4595	4620
Resterend inkomen 2)	8720	8985	9825	9150	9915	8775	8850
----- Indexcijfers, 1979-1981 = 100 -----							
Netto-toegevoegde waarde, reëel, Idem, per arbeidskracht 2)	117	116	121	114	121	112	112
Totaal resterend inkomen, reëel, Idem, per bedrijf 2)	127	128	137	125	135	119	119
	132	134	144	133	146	131	133

1) Betaald loon, het factorkostenaandeel van het loonwerk, betaalde rente plus betaalde netto-pacht.

2) Schatting LEI.

ven vrijwel ongedaan gemaakt door de toename van het totale geleende bedrag. Het totaalbedrag aan betaalde factorkosten is iets omhoog gegaan (tabel 2.3). Door de stijging van de toegevoegde waarde is het totale resterend inkomen in 1988 een fractie hoger uitgekomen dan in het voorafgaande jaar. Door de op 1% geraamde inflatie enerzijds en de vermindering van het aantal bedrijven volgens de Landbouwtelling tussen mei 1987 en mei 1988 met ruim 1,5% anderzijds, ging het gemiddelde reële inkomen per bedrijf volgens deze raming iets omhoog.

Op wat langere termijn bezien kan worden vastgesteld dat de inkomens in de agrarische sector, die rond 1980 op een laag niveau lagen, zich tussen 1980 en 1984 geleidelijk hebben hersteld. Sindsdien doen zich voornamelijk fluctuaties voor rond een trendmatig stabiel blijvend peil dat overigens, in reële termen, ruim een derde hoger ligt dan dat in het midden van de jaren zeventig. Bij deze algemene constatering past de kanttekening dat er binnen het tamelijk neutrale totaalbeeld enkele sectoren zijn waar de inkomensontwikkeling (veel) te wensen over laat, zoals in het volgende hoofdstuk zal blijken.

3. Ontwikkelingen per sector en per bedrijfstype

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt aandacht besteed aan de gang van zaken voor de afzonderlijke sectoren en bedrijfstypen. Voor de ene sector zijn meer gegevens beschikbaar dan voor de andere; met name voor de tuinbouw in de open grond moet worden volstaan met vrij summere informatie. Behalve van de gegevens van de sectorrekening (hoofdstuk 2) wordt in dit hoofdstuk vooral gebruik gemaakt van informatie ontleend aan de op bladzijde 7 genoemde LEI-publikaties.

Benadrukt moet worden dat de prognoses voor akkerbouw- en veehouderijbedrijven betrekking hebben op het boekjaar dat loopt van mei 1988 tot en met april 1989. Vooral bij produkten die sterke prijsfluctuaties vertonen (bijvoorbeeld aardappelen) kan het verloop van de opbrengstwaarde in het boekjaar sterk afwijken van dat in het kalenderjaar, waarin immers een deel van de oude oogst wordt verhandeld. De prognoses hebben betrekking op een periode die pas voor ruim de helft is verstreken. Dit brengt vooral ten aanzien van de "vrije" produkten een aanzienlijke mate van onzekerheid met zich mee. Bij de berekening wordt uitgegaan van de opbrengstprijzen in de maanden mei tot en met oktober en het voor de rest van het boekjaar verwachte verloop daarvan.

Voor wat betreft de uitkomsten over 1986/87 voor landbouwbedrijven worden in dit hoofdstuk twee reeksen cijfers gegeven. Bij de eerste is, zoals sinds 1979 gebruikelijk, voor de bepaling van de vervangingswaarde van duurzame produktiemiddelen de WIR-premie op de nieuwprijs in mindering gebracht. Bij de tweede reeks cijfers is dit niet het geval; daar wordt de ongecorrigeerde nieuwprijs als vervangingswaarde aangehouden. Dit betekent dat bij de tweede berekeningswijze de kosten van rente en afschrijvingen hoger zijn en het netto-bedrijfsresultaat en het ondernemersinkomen navenant lager. Deze verandering in de berekeningswijze hangt samen met een aanpassing in de regels van de WIR, waardoor het na mei 1986 niet meer mogelijk was om méér premie te ontvangen dan men aan belasting betaalde. De te ontvangen WIR-premie was dus afhankelijk van de hoogte van de te betalen belastingen en kon niet meer beschouwd worden als een algemeen geldende korting op de aanschaffingsprijs van duurzame produktiemiddelen. Vandaar dat het LEI-bestuur heeft besloten de sinds 1979 gevolgde werkwijze te verlaten. Zoals bekend is per 29 februari 1988 de WIR-basispremie op nul gesteld en de WIR-regeling dus grotendeels beëindigd.

3.2 Akkerbouw

De al tientallen jaren optredende inkrimping van het graan-areaal is de laatste twee jaar omgeslagen in een uitbreiding: in 1987 met ruim 6.000 hectare, in 1988 met meer dan 20.000 hectare (bijna 12%). In het laatste jaar werd vooral de oppervlakte zomergerst en haver relatief sterk vergroot. Met uitzondering van de veldbonen werd de oppervlakte van alle andere belangrijke akkerbouwgewassen ingekrompen, waarschijnlijk vooral onder invloed van de slechte prijzen in het voorafgaande seizoen. Bij suikerbieten speelt vanzelfsprekend het quotastelsel een rol.

De opbrengsten per hectare vertoonden een uiteenlopend beeld. Voor granen lagen ze in doorsnee ongeveer op hetzelfde peil als in 1987, de opbrengsten van de meeste soorten peulvruchten en handelsgewassen alsmede die van uien waren hoger, maar die van aardappelen in het algemeen lager. Daarbij was het verschil met 1987 bij consumptie-aardappelen en vooral pootaardappelen groter dan bij fabrieksaardappelen. De bietenopbrengst was nauwelijks hoger, maar wel lag het suikergehalte boven dat van vorig jaar.

De prijzen van granen en fabrieksaardappelen van oogst-'88 waren wat lager dan die van een jaar tevoren; de prijzen van de andere belangrijke akkerbouwprodukten lagen nogal wat hoger. Consumptieaardappelen van de nieuwe oogst zijn ruim 30% duurder, maar desondanks ziet het er naar uit dat deze prijzen beneden het gemiddelde van de laatste jaren blijven. Bij de pootaardappelen, die meer dan 60% duurder werden, was dat wel het geval.

Gemiddeld is voor de prijzen van akkerbouwprodukten van oogst-'88 een stijging van 15% geraamd. Voor het kalenderjaar 1988 bleef de stijging, zoals vermeld, beperkt tot een procent of zes (tabel 2.1) doordat deze prijsmutatie voor een deel betrekking heeft op de oogst van 1987. De prijzen van de meeste produktiemiddelen blijven in 1988/89 gelijk of gaan met hoogstens een paar procent omhoog. Alleen voor de rente is met een daling gerekend. Dat laatste leidt ertoe dat de produktiemiddelen op de akkerbouwbedrijven gemiddeld iets goedkoper worden. Door de lagere opbrengsten per hectare gaat de bruto-productiviteit met 4 à 5% omlaag.

Het uiteindelijke resultaat van een en ander is een verbetering van de opbrengsten-kostenverhouding op het gemiddelde akkerbouwbedrijf met een procent of tien. Op de kleinere bedrijven blijft de verbetering van de resultaten achter bij die op de grotere bedrijven (tabel 3.1). Het gemiddelde ondernemersinkomen van de grotere akkerbouwbedrijven, dat in 1987/88 negatief was, zal volgens de prognose in 1988/89 op zo'n 25.000 gulden uitkomen. Voor de kleinere bedrijven is een verbetering van ruim 6.000 tot ruim 14.000 gulden voorzien. De verbetering geldt niet voor de akkerbouwbedrijven in de Veenkoloniën; daar treedt een (verdere) achteruitgang van rentabiliteit en inkomen op. Voor wat betreft de kleigebieden blijven de resultaten van de akkerbouwbedrijven

Tabel 3.1 Rentabiliteit en inkomen van landbouwbedrijven

Boekjaar	Grotere bedrijven			Kleinere bedrijven			
	akker- bouw	melk- vee	gem. rundv.	akker- bouw	melk- vee	gem. rundv.	
Opbrengsten in % van de kosten							
1984/85	95	89	87	78	72	72	
1985/86	85	91	88	73	72	68	
1986/87	100	94	88	86	74	71	
1986/87	2)	97	91	86	84	72	69
1987/88	(v) 2)	78	94	86	68	75	66
1988/89	(p) 2)	86	99	89	72	79	71
Gemiddeld ondernemersinkomen (x 1000 gld. per bedrijf)							
1984/85	55,0	46,3	28,2	24,0	15,4	18,1	
1985/86	24,2	55,7	37,5	11,9	19,4	5,5	
1986/87	1)	67,0	68,0	41,0	36,0	26,0	8,0
1986/87	2)	57,8	58,8	36,7	31,6	22,7	4,2
1987/88	(v) 2)	-1,0	69,0	38,0	6,2	30,0	5,0
1988/89	(p) 2)	25,0	81,0	46,0	14,0	35,0	12,0

(v) = voorlopig

(p) = prognose

- 1) na aftrek WIR-effect, schatting ter vergelijking met voorgaande jaren.
- 2) zonder rekening te houden met de WIR, niet vergelijkbaar met voorgaande jaren.

in het noorden van het land, vooral als gevolg van lagere opbrengsten, achter bij die van de andere gebieden. Ook in 1987/88 was dat al het geval. Ondanks het herstel blijven de inkomens in de akkerbouw in 1988/89 duidelijk aan de lage kant. De bedrijfsreserveringen zullen ook op de grotere bedrijven opnieuw negatief zijn, hetgeen betekent dat deze in de afgelopen vijf jaar slechts één jaar (1986/87) positief zijn geweest, en zelfs toen nog maar amper. De akkerbouw zit dus steeds in het dal.

3.3 Melkveehouderij

Zoals reeds vermeld was het volume van de melkproduktie in het kalenderjaar 1988 zo'n 3 à 3,5% lager dan in 1987, terwijl de melkprijs met 6 à 7% omhoog ging (tabel 2.1). De voor het boek-

jaar 1988/89 opgestelde prognose geeft ongeveer hetzelfde beeld te zien. Daarbij is dan de vergoeding voor het geschorste melkquotum niet in de melkprijs begrepen, maar als afzonderlijke opbrengst geboekt. Voor de overige opbrengsten van de melkveebedrijven - vooral omzet en aanwas van rundvee - is uitgegaan van een gelijkblijvend prijsniveau, met als gevolg dat de prijzen van alle opbrengsten samen in 1988/89 in doorsnee met 7% omhoog gaan. Voor de prijsontwikkeling van de produktiemiddelen geldt in hoofdzaak hetzelfde als bij de akkerbouwbedrijven. De enige, maar wel belangrijke dissonant is de krachtvoederprijs, waarvoor na een jarenlange daling, een stijging van 10% is geraamd. Gemiddeld stijgen de prijzen van de produktiemiddelen in 1988/89 met 1,5%.

Onder invloed van de lagere melkproductie en de daarmee gepaard gaande verdere inkrimping van de melkveestapel gaan de vaste kosten per kilogram melk omhoog, hetgeen zich uit in een opnieuw iets gedaalde bruto-productiviteit. Daarbij is dan, gegeven de stijgende krachtvoerprijzen en de gunstige ruwvoedersituatie, rekening gehouden met een lichte daling van het krachtvoederverbruik per koe.

Het effect van de gunstige ontwikkeling van de prijsverhouding is aanzienlijk groter dan dat van de ongunstige produktiviteitsonwikkeling. De opbrengsten-kostenverhouding van de grotere melkveebedrijven verbetert in 1988/89 daardoor, naar het zich laat aanzien, met 4 à 5%. De grotere melkveebedrijven realiseren in 1988/89 nog net geen kostendeckende exploitatie (tabel 3.1), maar het ziet er wel naar uit dat ze het beste resultaat behalen sinds 1972/73. De resultaten van de kleinere melkveebedrijven ondergaan eveneens een verdere verbetering. Voor de grotere melkveebedrijven is een stijging van het gemiddelde gezinsinkomen met ongeveer 10.000 gulden geraamd, voor de kleinere met zo'n 5.000 gulden. Wat betreft de mate van inkomensverbetering op gespecialiseerde melkveebedrijven zijn er slechts kleine regionale verschillen. Ook de uitkomsten van de gemengde bedrijven met rundvee ondergaan in 1988/89 een verbetering (tabel 3.2), maar deze wordt vooral op de grotere bedrijven van dit type getemperd door de slechte resultaten van de varkenshouderij.

3.4 Intensieve veehouderij

Zoals vermeld in paragraaf 2.1 is de produktiewaarde van de intensieve veehouderij in het kalender 1988 met ongeveer 6,5% gedaald, vooral als gevolg van lagere prijzen. Alleen de prijs van vette kalveren ging iets omhoog (tabel 2.1).

Voor het boekjaar 1988/89 tekent zich echter een licht herstel af van de prijzen in deze sector. Alleen voor slachtkuikens is een beperkte prijsdaling (-2%) voorzien, maar voor de varkensmesterij, de varkensfokkerij en de legpluimveehouderij worden respectievelijk 3%, 5% en 4% hogere opbrengstprijzen verwacht. Het ziet er echter naar uit dat het effect hiervan grotendeels

ongedaan wordt gemaakt door de prijsstijging van het voeder, die voor de varkens- en de pluimveehouderij op 6 à 7% wordt geraamd. Voor de overige kosten geldt ongeveer hetzelfde als bij de melkveebedrijven.

Het resultaat van een en ander is dat in de varkensfokkerij de uitkomsten in 1988/89 nauwelijks minder negatief worden. De met veel onzekerheden omgeven prognose komt uit op een gemiddelde negatieve(!) arbeidsopbrengst per fokzeug van 100 gulden tegen 120 gulden negatief in 1987/88. Voor de varkensmesterij wordt een nog net positieve arbeidsopbrengst geraamd, namelijk van 5 gulden per mestvarken tegen 15 gulden in 1987/88. De gemiddelde arbeidsopbrengst in de legpluimveehouderij, die in 1987/88 ongeveer 1,90 gulden per leggen bedroeg, zal naar verwachting iets stijgen, maar blijft vrij laag. Voor de slachtpluimveesector, die in de jaren 1985/86-1987/88 vrij gunstige resultaten boekte, wordt een sterke teruggang verwacht, namelijk een arbeidsopbrengst van slechts 30 gulden per 1000 kg afgeleverd gewicht, tegen 110 gulden in het voorafgaande jaar.

Voor de resultaten van de kalvermesterij wordt geen afzonderlijke prognose opgesteld. In 1987/88 lagen de uitkomsten in deze sector op een zeer laag niveau. Het is onzeker of er in 1988/89 een verbetering zal optreden. Wel vertonen de opbrengstprijzen van vette kalveren vooral de laatste maanden een opgaande lijn. Aan de andere kant worden ook de nuchtere kalveren steeds duurder, terwijl de prijs van kalvermelk eveneens fors is aangehouden. Dat laatste was het gevolg van het verdwijnen van de Europese voorraden van magere-melkpoeder. Hoe één en ander per saldo zal uitpakken is nog zeer onzeker, maar een beperkt herstel van de resultaten van de kalvermesterij lijkt niet geheel uitgesloten.

3.5 Glastuinbouw

Glasgroententeelt

De landelijke veilingomzet van glasgroenten was in 1988 ongeveer 5% kleiner dan in 1987. De geproduceerde hoeveelheid was een paar procent groter, bij een ongeveer een half procent kleinere oppervlakte glas. Behalve voor paprika gingen de prijzen voor alle belangrijke glasgroenten omlaag, in doorsnee met 6 à 7%. Per bedrijf is een omzetzakking geraamd van ongeveer 3%.

Voor de kosten is een stijging van 2% geraamd. De prijzen van de meeste produktiemiddelen gingen iets omhoog, alleen de rentetarieven daalden van gemiddeld 7% in 1987 tot 6% in 1988. De sterkste prijsstijging (7%) deed zich voor bij aardgas, dat vooral in het eerste kwartaal van 1988 nogal wat duurder was dan in 1987, maar daarna weer goedkoper werd. Dankzij de zachte winter werd er echter ook 7% minder brandstof verbruikt, zodat de totale energierekening gelijk bleef. Het volume van de duurzame produk-

Tabel 3.2 Rentabiliteit en ondernemersinkomen van tuinbouwbedrijven 1)

Jaar	Glas- groente- bedrijf- ven	Snij- bloemen- bedrijf- ven	Pot- planten- bedrijf- ven	Alle glas- tuinb. bedr.	Champig- nonbe- drijven
Opbrengsten in % van de kosten					
1985	90	90	101	91	83
1986	93	95	105	95	76
1987 (v)	108	101	100	103	92
1988 (r)	102	100	100	101	97
Gemiddeld ondernemersinkomen (x 1000 gld. per ondernemer)					
1985	32,8	36,5	78,8	40,0	15,9
1986	47,4	58,6	93,7	57,1	-11,7
1987 (v)	111,8	86,7	83,8	98,1	48,9
1988 (r)	92,0	84,6	82,1	87,8	65,5

(v) = voorlopig

(r) = raming

- 1) zonder rekening te houden met WIR-premie, niet vergelijkbaar met voorgaande jaren.

tiemiddelen en in mindere mate dat van arbeid, nam ook toe. De daling van de opbrengsten en de beperkte stijging van de kosten resulteerden in een geraamde achteruitgang van de opbrengstenkostenverhouding met 6 procentpunten (tabel 3.2). Desondanks bleef het gemiddelde glasgroentenbedrijf, dat in 1987 een zeer goed resultaat behaalde, ook in 1988 in de "zwarte" cijfers. Het gemiddelde ondernemersinkomen zal gedaald zijn van ruim 110.000 gulden tot ruim 90.000 gulden.

Snijbloementeel

De landelijke produktiewaarde van snijbloemen was in 1988 ruim 7% groter dan in het voorgaande jaar. Deze stijging was voor het grootste deel een gevolg van een groter produktievolume, maar ook de gemiddelde opbrengstprijs ging omhoog, namelijk met 2 à 3%. De volumegroei werd gerealiseerd op een 1,5% grotere oppervlakte.

Doordat de bedrijven uit het LEI-rentabiliteits- en financieringsonderzoek een enigszins afwijkend gewas-assortiment hebben, blijft de stijging van de opbrengsten op deze bedrijven wat

achter bij de landelijke ontwikkeling. Voor deze bedrijven is een stijging van de bedrijfsopbrengsten met 1,5% geraamd.

Aan de kostenkant wijkt het beeld voor de snijbloemenbedrijven op enkele onderdelen af van dat voor de glasgroentenbedrijven, maar de totale kostenstijging (+2%) is hetzelfde. Onder meer door het verschil in het seizoenpatroon van het gasverbruik gingen de energiekosten op de snijbloemenbedrijven met 5% omlaag, terwijl ze, zoals vermeld, op de glasgroentebedrijven gelijkbleven. De kosten van rente en afschrijving stegen wat minder dan op de glasgroentenbedrijven, maar die van arbeid wat meer, evenals de overige kosten. Doordat de kosten een fractie sterker stegen dan de opbrengsten is de verhouding tussen die twee volgens de raming iets achteruitgegaan en werd in 1988 een precies kosten-dekkend resultaat bereikt (tabel 3.2). Voor het gemiddelde ondernemersinkomen is een daling met enkele duizenden gulden geraamd tot circa 85.000 gulden.

Potplantenteelt

Volgens de landbouwtelling was de oppervlakte potplanten onder glas in mei 1988 weer ongeveer 8% groter dan een jaar eerder. In samenhang daarmee nam ook de geproduceerde hoeveelheid opnieuw vrij sterk toe. De veilingomzet was ongeveer 10% groter dan in 1987. Dit was volledig een gevolg van een grotere aanvoer, aangezien de gemiddelde opbrengstprijs gelijk bleef. Min of meer parallel met deze landelijke ontwikkelingen is de produktiewaarde op de potplantenbedrijven uit het LEI-onderzoek in 1988 gemiddeld met zo'n 4% toegenomen.

Voor de kosten is een ongeveer even grote stijging geraamd. Weliswaar vielen ook op de potplantenbedrijven de energiekosten nogal wat lager uit (-6%), maar daar stond een duidelijke stijging bij de andere categorieën tegenover. Dat was dan vooral een volume-kwestie; zowel van de duurzame produktiemiddelen, als van arbeid en overige produktiemiddelen nam de ingezette hoeveelheid per vierkante meter met enkele procenten toe. Het resultaat van dit alles is dat de raming voor 1988 uitkomt op een precies kostendekkende exploitatie voor het gemiddelde potplantenbedrijf, waarmee de situatie van 1987 werd bestendigd (tabel 3.2). Ook het gemiddelde ondernemersinkomen zou nauwelijks omlaag zijn gegaan en is voor 1988 geraamd op circa 82.000 gulden.

Totale glastuinbouw

De duidelijke teruggang van de resultaten in de glasgroententeelt en de vrijwel gelijkblijvende uitkomsten in de snijbloementeelt en in de potplantenteelt, leidden tot een beperkte achteruitgang van de resultaten van de totale glastuinbouw in 1988. Voor de verhouding van opbrengsten en kosten is een daling geraamd van twee procentpunten, maar desondanks behaalde het ge-

middelste glastuinbouwbedrijf volgens de raming van kostendekkende exploitatie (tabel 3.2). Het gemiddelde ondernemersinkomen is naar schatting met ongeveer 10.000 gulden gedaald van 98.000 gulden tot een kleine 88.000 gulden. Ondanks de beperkte teruggang kan worden vastgesteld dat de glastuinbouw het afgelopen jaar opnieuw gunstige resultaten heeft behaald.

3.6 Overige tuinbouw

Champignonteelt

Volgens de Landbouwtelling van mei 1988 was de met champignons beteelde oppervlakte ruim 4,5% groter dan een jaar tevoren. De landelijke produktie lijkt met een iets kleiner percentage te zijn toegenomen. De afzet vond plaats tegen een ruim 3% hoger prijspeil. In 1987 waren de champignonprijzen met meer dan 20% gestegen, na een forse daling in eerdere jaren.

De opbrengstenstijging per bedrijf is geraamd op ongeveer 8%, terwijl de stijging van de kosten beperkt bleef tot 2,5%. De prijsontwikkeling van de produktiemiddelen vertoonde in grote lijnen hetzelfde beeld als die in de glastuinbouw. Wat betreft de volumekant bleef de ingezette hoeveelheid arbeid ongeveer gelijk, terwijl de hoeveelheid compost etc. met een procent of vijf toenam. Het resultaat van een en ander is dat de verhouding van opbrengsten en kosten volgens de raming met ongeveer vijf procentpunten verbeterde. Niettemin kon nog geen kostendekkende exploitatie worden gerealiseerd (tabel 3.2). Dat was voor het laatst het geval in 1984. Het gemiddelde ondernemersinkomen is volgens de raming gestegen van circa 49.000 gulden in 1987 tot circa 65.000 gulden in 1988. Geconcludeerd kan worden dat het in 1987 krachtig ingezette - en zeer noodzakelijke - herstel van de resultaten in de champignonsector zich in het jaar daarop heeft voortgezet.

Vollegrondsgroenteteelt

Volgens de voorlopige uitkomsten van de Landbouwtelling was de oppervlakte vollegrondsgroenten in mei 1988 bijna 9% groter dan in mei 1987. Daarmee was de inkrimping, die zich in het voorgaande jaar voordeed, weer grotendeels ongedaan gemaakt. Door de vrij kleine aanvoeren van wintergroenten van oogst-1987 en door wat lagere hectare-opbrengsten leidde deze areaalsuitbreiding niet tot een grotere aanvoer op de veilingen in het kalenderjaar 1988. Er is waarschijnlijk zelfs sprake geweest van een iets kleinere aanvoer, die in het algemeen tegen niet of nauwelijks hogere prijzen kon worden afgezet. De veilingomzet week in 1988 dan ook slechts weinig af van die van het voorgaande jaar.

In 1986 behaalden de vollegrondsgroentenbedrijven slechte resultaten, het jaar daarop volgde een sterk herstel. Gelet op de stagnerende omzet enerzijds en de - naar men mag aannemen -

beperkte kostenstijging anderzijds, tekent zich voor het jaar 1988 weer een teruggang in de resultaten af. Het ziet er echter naar uit dat deze beperkt zal blijven.

Fruittelteelt

In mei 1988 was het fruitareaal vrijwel ongewijzigd ten opzichte van een jaar eerder. De appeloogst van 1988 was wat groter dan de kleine oogst van 1987, maar de perenproduktie bleef sterk achter. Voor het kalenderjaar - deels oogst-1987, deels oogst-1988 - is een volumedaling van zo'n 5% geraamd (tabel 2.1). De gemiddelde prijs ging echter nogal wat omhoog, op kalenderjaarbasis met 13 à 14%. Het ziet er echter naar uit dat, ondanks de hoge perenprijzen, de totale fruitoogst van 1988 tegen een wat lagere gemiddelde prijs zal moeten worden afgezet.

In 1986, het laatste oogst jaar waarvoor definitieve gegevens beschikbaar zijn, behaalden de fruitteeltbedrijven slechte resultaten met een gemiddeld ondernemersinkomen van nog geen 25.000 gulden. De raming voor 1987 kwam uit op een enigszins beter, maar nog niet florissant, resultaat met een gemiddeld ondernemersinkomen van zo'n 35.000 gulden. Gelet op de vrij ongunstige prijsvorming tekent zich voor het oogstjaar 1988 weer een teruggang af.

Boomkwekerij

In mei 1988 was het areaal boomkwekerijgewassen volgens de Landbouwtelling 4 à 5% groter dan in 1987. De exportgegevens voor 1988 wijzen op een ongeveer even grote toename van het produktievolume (tabel 2.1). De opbrengstprijzen van de boomkwekerijprodukten zijn echter weer wat omlaag gegaan.

In 1986/87 behaalden de boomkwekerijen in doorsnee een goed resultaat, met een gemiddeld ondernemersinkomen van meer dan 100.000 gulden. De voorlopige inzichten voor 1987/88 en 1988/89 wijzen op een beperkte teruggang. Toch lijken de resultaten in deze tak van tuinbouw ook in het lopende boekjaar nog vrij gunstig te zijn.

Bloembollen

Na tussen 1983 en 1987 met ruim 15% te zijn uitgebreid, bleek het areaal bloembollen volgens de Landbouwtelling van mei 1988 niet verder te zijn toegenomen. De op exportstatistieken gebaseerde ramingen van de ontwikkeling van de produktiewaarde, wijzen voor 1988 dan ook op een kleine volumevermindering en een iets grotere prijsdaling (tabel 2.1). Vooral de bollen van de nieuwe oogst brengen minder op.

In 1986, het laatste jaar waarover definitieve cijfers bekend zijn, behaalden de bloembollenbedrijven in het algemeen gunstige resultaten. Het ondernemersinkomen kwam toen uit op

gemiddeld ongeveer 87.000 gulden. In 1987 ondergingen de resultaten onder invloed van stagnerende prijzen en iets stijgende kosten een beperkte teruggang. Het ziet er naar uit dat deze daling zich in 1988 enigszins versterkt heeft voortgezet, zodat de resultaten van de bloembollenbedrijven duidelijk minder gunstig zijn dan een paar jaar geleden.

Bijlage

Bijlage. Samenhang en verschillen van de diverse kengetallen

Aan de hand van bijgaand schema worden in deze bijlage de belangrijkste verschillen en overeenkomsten van de in deze publikatie vermelde kengetallen besproken. De basisgegevens voor de raming van het sectorinkomen (CBS, Nationale Rekeningen) worden grotendeels ontleend aan macro-economische statistieken, zoals de CBS-Produktiestatistiek en de Statistiek van de Buitenlandse Handel. De gegevens voor de raming en prognoses van de bedrijfsuitkomsten van het LEI zijn gebaseerd op actuele informatie uit interne en externe bronnen. Met deze informatie worden de (voorlopige) uitkomsten van de circa 1500 land- en tuinbouwbedrijven van het LEI-boekhoudnet geactualiseerd. De invalshoek is daarbij dus het bedrijf. Dit leidt op verschillende punten tot een andere werkwijze dan bij de Nationale Rekeningen.

Een eerste verschil betreft de leveringen van het ene landbouwbedrijf aan het andere. Deze worden op bedrijfsniveau tot de opbrengsten gerekend maar moeten op sectorniveau van de totale produktiewaarde worden afgetrokken ten einde dubbelstellingen te voorkomen. Als spiegelbeeld hiervan worden in het kader van de Nationale Rekeningen de agrarische grondstoffen slechts tot de aangekochte produktiemiddelen gerekend, voor zover ze zijn geïmporteerd of een industrieel bijproduct zijn.

Bij de berekening van de afschrijvingen gaat zowel het CBS als het LEI uit van de vervangingswaarde. De gehanteerde afschrijvingspercentages lopen echter uiteen. Bovendien hield het LEI, althans tot en met 1985, resp. 1985/86, rekening met de WIR, in die zin dat de actuele nieuwprijs werd verminderd met de gebruikelijke basispremie en de gemiddelde kleinschaligheidstoeslag. In de praktijk kwam één en ander er op neer dat de afschrijvingen volgens het LEI per bedrijf hoger zijn dan volgens het CBS. Met ingang van 1986, respectievelijk 1986/87, heeft het LEI de sinds 1979 toegepaste werkwijze ten aanzien van de WIR verlaten en wordt weer de "normale" nieuwprijs van de investeringsgoederen als vervangingswaarde aangehouden. De WIR-premie - die inmiddels grotendeels zijn afgeschaft (zie par. 3.1) - worden dus niet meer in mindering gebracht. Het gevolg is dat de afschrijvingen (en de berekende rentekosten) hoger uitkomen en de verschillen met het CBS op het punt van de afschrijvingen verder toenemen. De door de agrariërs ontvangen WIR-premie worden door het LEI nu in mindering gebracht op de betaalde inkomstenbelasting.

De posten indirecte belastingen en kostprijsverlagende subsidies komen bij het LEI niet expliciet voor. De indirecte belastingen zijn voor een deel opgenomen onder de niet-factorkosten. De kostprijsverlagende subsidies zijn in de LEI-methode voor een deel rechtstreeks toegerekend aan de opbrengsten (de waarde van het interventiefruit wordt bijvoorbeeld door het LEI als een opbrengst maar door het CBS als een subsidie beschouwd) of vormen een onderdeel van de incidentele opbrengsten (rentesubsidies). Laatstgenoemde opbrengsten worden door het LEI bij de rentabiliteitsberekening buiten beschouwing gelaten.

De onlangs op enkele punten gewijzigde berekening van de betaalde factorkosten in het kader van het sectorinkomen is gebaseerd op geaggregeerde en opgehoogde LEI-cijfers, zodat hierbij slechts sprake is van één benaderingswijze. Bij de opzetting van de verschillen dient ook vermeld te worden dat de LEI-ateekproef betrekking heeft op bedrijven groter dan 70 standaardbedrijfs-eenheden. De agrarische bedrijven beneden deze grens, met in doorsnee een lager inkomen, zijn dus niet vertegenwoordigd.

Het resterend inkomen (de netto-toegevoegde waarde verminderd met de betaalde factorkosten), berekend per bedrijf is qua definitie vergelijkbaar met het gezinsinkomen uit bedrijf volgens het LEI. Toch is het gezien de genoemde verschillen in berekeningswijze niet verwonderlijk dat de niveaus van beide kengetallen uiteenlopen. Vanwege de overeenkomst van de aard van beide kengetallen is het echter aannemelijk dat de ontwikkeling van het resterend inkomen en van het gezinsinkomen uit bedrijf ongeveer parallel lopen.

Tot zover is er dus een zekere overeenkomst tussen de beide reeksen kengetallen. Het LEI gaat echter nog verder, namelijk door een beloning in te calculeren voor de door de ondernemer en zijn gezin ingezette produktiefactoren en

Bijlage (1e vervolg)

Schema inkomens- en rentabiliteitskengetallen

<u>Nationale Rekeningen</u>	<u>LEI</u>
Totale produktiewaarde	..... - Bedrijfsopbrengsten
- <u>Interne leveringen</u>	
Bruto-produktiewaarde	
- <u>Aangekochte goederen en diensten</u>	..... - <u>Niet-factorkosten</u>
Bruto-toegevoegde waarde	
- <u>Afschrijvingen</u>	
Netto-toegevoegde waarde	
(tegen marktprijzen)	
- Indirecte belastingen	
+ <u>Kostprijsverlagende subsidies</u>	
Netto-toegevoegde waarde	
(tegen factorkosten)	..... Factoropbrengsten
- Betaald loon (+ loonwerk)	..... - Betaald loon (+ loonwerk)
- Betaalde netto-pacht	..... - Betaalde netto-pacht
- <u>Betaalde rente</u>	..... - <u>Betaalde rente</u>
Resterend inkomen	..... Gezinsinkomen uit bedrijf
	- <u>Berekend loon gezinsleden</u>
	Ondernemersinkomen
	- Incidentele opbrengsten
	- Saldo betaalde rente en berekende rente bedrijfsvermogen
	- Saldo betaalde pacht en berekende pacht
	<u>Arbeidsopbrengst ondernemer</u>
	- <u>Berekend loon ondernemer</u>
	Netto-bedrijfsresultaat

..... = min of meer vergelijkbaar	

komt op die manier tot rentabiliteitscijfers. Daartoe worden de door de ondernemer en de meewerkende gezinsleden gewerkte uren gewaardeerd tegen het CAO-loon, vermeerderd met de sociale lasten. Door dit bedrag voor wat betreft de meewerkende gezinsleden in mindering te brengen op het gezinsinkomen uit bedrijf, wordt het ondernemersinkomen berekend dat dus een vergoeding voor de eigen arbeid, het eigen kapitaal en de eigen grond van de ondernemer omvat. Voor de belangrijkste bedrijfstypen is dit weergegeven in tabel 3.1 en tabel 3.2.

Voorts wordt over het in het bedrijf belegde vermogen een rentevoet in rekening gebracht. Deze is gebaseerd op het actuele rendement van staatsobligaties waarop een correctie wordt toegepast in verband met de in deze rentevoet begrepen inflatievergoeding enerzijds en de met de geldontwaarding samenhangende vermogenswinsten anderzijds. In afwijking van het voorgaande wordt voor (kort) omlopend vermogen de normale rentevoet voor overeenkomstige kredieten aangehouden zonder toepassing van genoemde correctie. Het saldo van het aldus berekende bedrag aan rente en de in werkelijkheid betaalde rente wordt beschouwd als de in rekening te brengen vergoeding voor het eigen vermogen van de agrarische ondernemer.

Bij landbouwbedrijven wordt - althans bij de onderhavige berekeningen - als beloning voor de grond de pachtprijs aangehouden (pachtbasis). Voor tuinbouwbedrijven wordt voor gepachte grond de werkelijk betaalde pacht in rekening gebracht terwijl voor het vermogen vastgelegd in eigen grond een rentevoet van

Bijlage (2e vervolg)

2,5% wordt ingecalculeerd. Het saldo van de berekende kosten van de grond en de werkelijk betaalde pacht vormt de berekende beloning van de eigen grond.

Na aftrek van de aldus berekende vergoeding voor eigen kapitaal en eigen grond resteert de arbeidsopbrengst van de ondernemer. Deze wordt verminderd met het berekend loon van de ondernemer. De dan resterende post wordt "netto-bedrijfsresultaat" genoemd. In plaats van dit "netto-bedrijfsresultaat" zijn in deze publikatie voor de belangrijkste groepen bedrijven de bedrijfsopbrengsten (volgens LEI) gedeeld door de totale kosten (d.w.z. betaalde kosten plus berekende kosten voor de eigen produktiefactoren) opgenomen (zie tabel 3.1). De aldus berekende verhouding geeft dus de ontwikkeling van de rentabiliteit van de bedrijven weer.